

Op ontdekkingstocht in de blauwgraslanden

Natuurontwikkeling Moerputten, Vlijmens Ven en Vughtse Gement

Het landschap ten zuidwesten van 's-Hertogenbosch is op de schop gegaan. Het gebied is de afgelopen jaren veranderd in een vlakte vol bloemrijke hooilanden en blauwgrasland. Er is maar liefst 700 hectare natte natuur bijgekomen! Bijzondere planten en dieren krijgen weer de ruimte, zoals het zeldzame pimpernelblauwtje. Met de vrijgekomen grond zijn hoogwaterkades aangelegd. Deze zorgen voor droge voeten in tijden van hoogwater in de Maas.

Hoog in de blauwe lucht maakt een veldleeuwerik zijn spectaculaire zangvlucht. Bont gekleurde vlinders fladderen boven de bloemrijke hooilanden en een levendig gezoem van insecten stijgt op. Het landschap, omarmd door Heusden, 's-Hertogenbosch en Vught is een echt natuurparadijs geworden.

De nieuwe natuur heeft een sterke aantrekkingskracht op planten en dieren. De bruine kiekendief, watersnip en tal van eendensoorten hebben het gebied al gevonden. En in de hooilanden kan schoon kwelwater weer omhoog borrelen. Het natuurherstel is bovenal goed nieuws voor het pimpernelblauwtje, dat nu alleen nog in de Moerputten voorkomt. Het leefgebied van deze vlinder is vergroot en de overlevingskansen zijn verbeterd.

Voor wandelaars en fietsers is het een aantrekkelijk gebied geworden, waar van alles te beleven en te ontdekken is.

Feiten en cijfers

- Nieuwe hoogwaterkades zorgen voor 'droge voeten' in 's-Hertogenbosch en omgeving.
- Overtollig water uit de Dommel en Aa wordt opgevangen in de nieuwe waterbergingsgebieden.
- Circa 600.000 - 690.000 m³ grond is afgegraven.
- Sloten in het gebied hebben een natuurvriendelijke oever gekregen.
- 700 hectare verdroogde natuur en landbouwgrond is veranderd in een natte natuurparel.
- Een bloemenzee heeft de nieuwe dijken veroverd: een lievelingsplek voor bijen en vlinders!
- De zeldzame vlinder het pimpernelblauwtje heeft meer ruimte gekregen.
- In Honderd Morgen en Vlijmens Ven komt blauwgrasland, dankzij plaggen en maaisel uit de Moerputten.
- Zeldzame planten en dieren komen terug in het gebied, zoals orchideeën en de watersnip.

Recreatie

molen

horeca

uitkijpunt

parkeerplaats

informatiepaneel

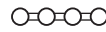

hondenloosgebied

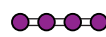

treinstation

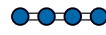
Routes

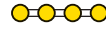
Honderd Morgen, 4,5 km *

De Maij, 3,0 km *

Vlijmens Ven, 5,0 km

Bruggenroute Moerputten, 5,0 km

aanlooproute *

* (nog) niet bewegwijzerd, wel in route app Natuurmonumenten

Leven in de sloot

De waterkwaliteit is met grote sprongen vooruit gegaan. Kwelwater borrelt weer vrij omhoog. In de sloten van het Vlijmens Ven groeien prachtige kranswieren. Ze zijn een indicator voor schoon en helder water, waar ook kleine waterdiertjes en vissen van profiteren. Zoals de grote modderkruiper, die hopelijk in aantal zal toenemen; de langerekte vis is op nog weinig plekken in Nederland te vinden.

Grote modderkruiper

Nieuw-kuijk

Emma-molen

Vlijmens Ven

Vlijmen

Theetuin de Pimpernel

Heidlijk

Turfschip

Wethouder van Buulweg

Vendreef

Verrekijker in de hand

Weidevogels hebben de ruimte gekregen. En dat is te merken! Voor vogelliefhebbers valt er veel te ontdekken. Zo kun je de watersnip 'spotten'. De veldleeuwierik leeft er, met zijn spectaculaire zangvluchten in het voorjaar. Vanaf grote hoogte vliegt het mannetje luid zingend naar beneden, om zo een vrouwtje te verleiden. In de wintermaanden kun je op de ondergelopen graslanden allerlei ganzen en grote groepen overwinterende kleine zwanen zien neerstrijken. En het hele jaar door leven er tal van eendensoorten in het gebied. Kortom, vergeet je verrekijker niet!

Kleine zwaan

Vughtse Gement

Afwateringskanaal

Bijzonder blauwgrasland breidt uit

Onder de noemer 'Blues in the Marshes' is 170 hectare nieuwe natuur ontwikkeld. Oude landbouwgronden zijn omgetoverd in bloemrijke hooilanden waar planten en dieren zich weer thuis voelen. 'Blues' staat symbool voor het pimpernelblauwtje, een zeldzame vlinder die nu alleen nog in de Moerputten voorkomt. 'Marshes' verwijst naar de blauwgraslanden, waar je bijzondere planten kunt ontdekken, zoals blauwe knoop, grote pimpernel, orchideeën, moeraskartelblad en blauwe zegge. Om de natuur een handje te helpen, zijn pluggen blauwgrasland van de Moerputten verplaatst naar Vlijmens Ven en Honderd Morgen. Het resultaat is spectaculair! Veel van de soorten hebben nu al een plekje gevonden in de nieuwe graslanden, waaronder de zilveren maan.

Zilveren maan

Blauwgrasland

A59

Moerputten

Venkanthbrug

Moerputtenbrug

Ruidigerdreef

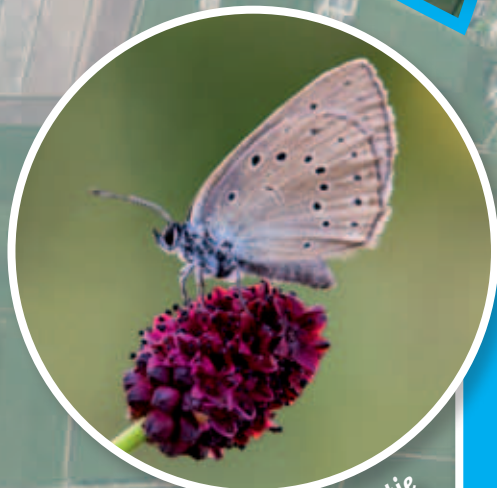
Vlinderbellevue

Deutersestraat

Rijskampen

Eendenkooi

Gementweg

Pimpernelblauwtje

Zeldzame vlinder

In de zomermaanden kun je het uiterst zeldzame pimpernelblauwtje ontdekken in de bloemrijke graslanden van de Moerputten. Deze vlinder is uniek voor Nederland, hij leeft alleen hier! De vrouwtjes leggen hun eitjes op de bloemen van de grote pimpernel, een plant die groeit in blauwgraslanden. De rupsen leven in de nesten van knooppieren. Ontbreken deze mieren en planten, dan kan het pimpernelblauwtje haar levenscyclus niet voltooien. Om de overlevingskansen te vergroten, is het leefgebied van de vlinder flink uitgebreid. In een goed vlinderjaar kunnen 'zwervers' uitvliegen naar Honderd Morgen en Vlijmens Ven om zich daar te vestigen.

's-Hertogenbosch

Halvezolenlijntje

In het landschap staan twee markante bruggen: de Moerputtenbrug en de Venkantbrug. Ze waren ooit onderdeel van het spoorlijntje 's-Hertogenbosch-Lage Zwaluwe. Het 19^e eeuwse lijntje werd in de volksmond het 'Halvezolenlijntje' genoemd, waarschijnlijk omdat er veel halfproducten, zoals schoenzolen en leer, naar de schoenindustrie in de Langstraat over dit spoor werden vervoerd. Tegenwoordig zijn de bruggen toegankelijk voor wandelaars en kun je op deze historische plekken genieten van het uitzicht.

Moerputtenbrug

's-Hertogenbosch

Ree

'Wilde' ontmoeting

Fiets je over de Heidijk of wandel je richting schemer door het gebied? Dan kun je zomaar getraakteerd worden op een ontmoeting met een sprong reeën. Deze herkauwers zijn echte fijnproevers. Ze genieten onder meer van de kruidenrijke hooilanden, boomblaadjes, -knoppen en twijgjes. In het gebied leven ook dassen, maar deze prachtige dieren zijn erg schuw en zul je niet snel zien.

Jeroen Bosch
Ziekenhuis

De Kaserne

Drongelens pad

Inlaat-
kunstwerk

De
Majj

Honderd
Morgen

Fort
Isabella

Bossche
Broek

Vught

Honderdmorgense Dijk

Drongelens kanaal

Mijn blik op de toekomst...

Blues in the Marshes is een initiatief van Natuurmonumenten, De Vlinderstichting, waterschap Aa en Maas, Staatsbosbeheer en de gemeente Heusden. Het project werd mogelijk gemaakt met steun van de Europese Unie en cofinanciering door provincie Noord-Brabant. Hoe kijken de projectpartners naar de toekomst? Wat wensen zij het gebied toe?

Ernest de Groot, bestuurslid waterschap Aa en Maas:

"Mooi is de wijze waarop we hier de verdroging bestrijden. Het kwelwater kan weer omhoog borrelen, omdat de toplaag van de bodem is weggehaald. Dat is goed voor de natuur. Een aanpak die ook gunstig is voor de landbouw, omdat de grondwaterstand niet omhoog hoeft. We hopen een positieve bijdrage te hebben geleverd aan het herstel van het watersysteem en hopen op veel bloemrijke hooilanden en blauwgraslanden in dit fraaie natuurgebied!" www.aaenmaas.nl

Irma Wynhoff, De Vlinderstichting:

"Wat geweldig dat het pimperlblauwtje er zoveel leefgebied bij heeft gekregen. Hij zat natuurlijk in de Moerputten, maar één zo'n klein plekje is wel heel erg kwetsbaar. Nu is er veel meer geschikt gebied bijgekomen. Gelukkig kunnen we door onderzoek goed volgen hoe de soort zich gaat ontwikkelen. Uiteraard gaat de vlag uit en komt er taart op tafel als het pimperlblauwtje zich in Honderd Morgen of het Vlijmens Ven vestigt." www.vlinderstichting.nl

Fons Mandigers, Natuurmonumenten:

"Het landschap heeft een ecologische boost gekregen door de uitbreiding van de blauwgraslanden. Ik vind het prachtig om te zien hoe steeds weer nieuwe diersoorten het gebied ontdekken, zoals in het voorjaar grote aantallen zomertalingen. Mijn droom is dat kwetsbare soorten zoals het melkviooltje en het pimperlblauwtje zich de komende jaren flink verspreiden over het landschap." www.natuurmonumenten.nl

Piet Hopman, Staatsbosbeheer:

"Voor mij is de Moerputten een fascinerend moerasgebied. Het is een cadeautje voor de inwoners van 's-Hertogenbosch, Vught en Heusden, en natuurlijk voor alle natuurliefhebbers. We hebben gewerkt aan meer natuur en natuurbeleving in het gebied. De samenwerking tussen alle verschillende belanghebbenden was bijzonder. Ik ben trots daaraan te hebben bijgedragen!" www.staatsbosbeheer.nl

Margo Mulder, wethouder gemeente Heusden:

"We zetten ons in voor het landschap van de Moerputten en het Vlijmens Ven. Het pimperlblauwtje is het boegbeeld van geslaagde natuurontwikkeling. Door natuurherstel te combineren met waterberging, is de omgeving beter beschermd tegen hoogwater van Maas en Dommel. Op nieuwe recreatieve plekken, zoals het uitkijkpunt 'Turfschip' en de 'Vlinderbellevue' kun je volop genieten van de natuur in en direct bij onze gemeente." www.heusden.nl

Johan van den Hout, gedeputeerde provincie Noord-Brabant:

"Met het gereedkomen van de natuurinrichting is onze provincie enkele prachtige natuur- en landschapsiconen rijker. De eerste resultaten zijn boven verwachting en de ontwikkeling gaat sneller dan verwacht. En het gebied zal nog veel meer bijzondere planten en dieren opleveren. Het Natuurnetwerk Brabant, de biodiversiteit en het herstel van leefgebieden krijgen een enorme stimulans!" www.brabant.nl

Van eentonig gras naar kruidenrijk land...

Route-app Natuurmonumenten

- Download de gratis app Natuur Routes van Natuurmonumenten op je smartphone of tablet.
Tip: zorg voor een volle accu en schakel wifi en 4G uit.
- Of ga met Staatsbosbeheer 'Op pad met Leerlooier Jacob', een interactieve app in de Moerputten vol cultuur en natuur.
Download via app Knooppunt Vught.

LIFE+ Nature

LIFE+ Nature is het Europese cofinancieringsprogramma voor projecten die de Europese biodiversiteit in kwetsbare ecosystemen beschermen. LIFE+ draagt al 25 jaar bij aan de realisatie van Natura 2000, het Europese natuurnetwerk van beschermde natuurgebieden. Sinds 1992 zijn er bijna 4.000 natuurherstelprojecten mede gefinancierd.

Kijk voor meer informatie op:
<http://ec.europa.eu/environment/life/>

Colofon

Dit is een productie van de samenwerkende projectpartners *Blues in the Marshes*. Mede mogelijk gemaakt met steun van LIFE+ Nature (Projectnummer LIFE 11NAT/NL/000770).

Tekst: Michel Verschoor GROENBLAUW | copy & content, Bureau Mirjam Koedoot

Ontwerp: Buro NIV, Oscar Langevoord

Beeld: Henk Vennix, Kars Veling, Wim Roefs, Ronald Messemaker, Joop van der Velden, Luc Hoogestein, gemeente Heusden, Fons Mandigers, waterschap Aa en Maas, Staatsbosbeheer, Melchert Meijer zu Schlochtern

Druk: Dijkgraaf-Rijsdorp